

ТЕКСТОВА ЛЕКЦІЯ № 1

Права дитини в контексті Конвенції ООН про права дитини та Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю

У цій текстовій лекції огляд прав дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю, які містяться у двох найважливіших з огляду забезпечення прав усіх дітей міжнародних документах — Конвенції ООН про права дитини і Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Обидва документи були ратифіковані Україною і є її міжнародним зобов'язанням.

Розуміння взаємозв'язку між цими конвенціями й того, як вони доповнюють одна одну, допоможе обстоювати й захищати основні права й свободи кожної дитини. Конвенція про права дитини визначає права, які повинні бути забезпечені для кожної дитини, зокрема для дитини з особливими освітніми потребами.

Конвенція про права осіб з інвалідністю описує додаткові заходи, які повинна здійснити держава, щоб діти з інвалідністю могли реалізувати свої права. Ця конвенція передбачає додаткові статті, які відсутні в Конвенції про права дитини. Наприклад, право на особисту мобільність, відновлення чи реабілітацію.

Усі зазначені права не є новими чи додатковими правами людини. Вони лише наголошують на тому, що при реалізації цих прав можуть існувати бар'єри. У таблиці нижче подано короткий огляд взаємозв'язку та наступності між двома конвенціями.

Взаємозв'язок між Конвенцією ООН про права дитини та Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю

Конвенція ООН про права дитини (покликання)	Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (покликання)
Визначення	
Стаття 1 Для цілей цієї конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.	Стаття 1 Конвенція стосується усіх осіб зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями. Взаємодія цих осіб з різними бар'єрами може перешкоджати їх повній та ефективній участі в суспільному житті нарівні з іншими.
Недискримінація (загальний принцип конвенції)	
Стаття 2 Зобов'язання держави щодо вживання усіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації.	Стаття 2 Визначає дискримінацію за ознакою інвалідності як будь-яке виключення чи обмеження, що перешкоджає реалізації прав осіб нарівні з іншими людьми. Стаття 3 Недискримінація, рівність можливостей, рівні права і можливості хлопчиків / чоловіків і дівчаток / жінок як основні принципи конвенції. Стаття 4 Зобов'язання держав щодо подолання будь-яких проявів дискримінації. Стаття 5 Заборона дискримінації за ознакою інвалідності та зобов'язання щодо забезпечення розумного пристосування. Стаття 6 Зобов'язання вживання заходів з подолання дискримінації, з якою стикаються дівчатка / жінки з інвалідністю. Стаття 8 Зобов'язання держав щодо підвищення рівня поінформованості про права людей з інвалідністю з метою подолання упереджень і дискримінації, розвитку позитивних уявлень про людей з інвалідністю, поваги до людей з інвалідністю в системі освіти.
Найкращі інтереси (загальний принцип конвенції)	
Стаття 3 Якнайкраще забезпечення інтересів дитини повинно бути в основі всіх дій щодо дітей незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами.	Стаття 7 Наголошує, що найкращі інтереси дітей з інвалідністю мають враховуватися першочергово.

	<p>Стаття 16 Незалежні органи повинні проводити моніторинг усіх заходів і програм для людей з інвалідністю, у тому числі для дітей з інвалідністю.</p>
Виконання	
<p>Стаття 4 Зобов'язання держави щодо вживання всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у конвенції. Щодо економічних, соціальних і культурних прав держави-учасниці вживають таких заходів з максимальною мірою, залежно від наявних у них ресурсів і, за необхідності, у рамках міжнародного співробітництва.</p>	<p>Стаття 4 Визначає детальні зобов'язання щодо здійснення заходів на виконання конвенції, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ у законодавстві; ○ забезпечення прав осіб з інвалідністю, зокрема дітей, в усіх державних програмах; ○ уникнення дій, що є несумісними з основними положеннями конвенції; ○ заходи з подолання дискримінації; ○ забезпечення реалізації принципів універсального дизайну проведення досліджень інноваційних технологій, забезпечення інформації про допоміжні технології; ○ навчання фахівців з питань реалізації конвенції; ○ проведення консультацій з особами з інвалідністю, зокрема з дітьми, про питання законодавства та виконання конвенції; ○ максимальне забезпечення економічних, соціальних, культурних прав осіб з інвалідністю з урахуванням наявних ресурсів.
Здібності дитини, що розвиваються	
<p>Стаття 5 Повага до відповідальності, прав та обов'язків батьків, членів сім'ї чи опікунів, належним чином управляти та керувати дитиною щодо забезпечення її прав згідно з її здібностями, що розвиваються.</p>	<p>Стаття 3 Повага до здібностей дитини з інвалідністю, що розвиваються, є загальним принципом конвенції, це треба враховувати при забезпеченні всіх її прав.</p>
Право на життя (загальний принцип конвенції)	
<p>Стаття 6 Невід'ємне право на життя кожної дитини, виживання і здорового розвитку дитини забезпечується державою максимально можливою мірою.</p>	<p>Стаття 10 Підтверджує право на життя та зобов'язання держави здійснювати всі необхідні заходи для забезпечення цього права зокрема для осіб з інвалідністю нарівні з іншими.</p>

	Стаття 25 Держави не повинні дискримінувати осіб з інвалідністю, обмежуючи їм доступ до сфери охорони здоров'я.
Право на ім'я і громадянство	
Стаття 7 Необхідність реєстрації дитини відразу ж після народження. З моменту народження дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.	Стаття 18 Підтверджує ці права для дітей з інвалідністю.
Право на індивідуальність	
Стаття 8 Право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки.	Стаття 3 Підтверджує право дітей з інвалідністю зберігати свою ідентичність.
Не розлучення з батьками	
Стаття 9 Забезпечення державою перебування дитини з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини.	Стаття 23 Діти з інвалідністю мають рівні права на проживання в сім'ї, і їх не можна розлучати з батьками проти їхньої волі, якщо тільки це не буде здійснено з метою забезпечення кращих інтересів дитини. Діти не можуть бути розлучені з батьками із причини інвалідності батьків.
Возз'єднання сім'ї	
Стаття 10 Держава має розглядати заяву дитини чи її батьків на в'їзд у державу-учасницю або виїзд з неї з метою возз'єднання сім'ї позитивним, гуманним і оперативним чином.	Стаття 18 Особи з інвалідністю, зокрема сім'ї, які виховують дитину з інвалідністю, мають право на пересування, вибір місця проживання нарівні з іншими.
Незаконне переміщення	
Стаття 11 Держави повинні вживати заходів для захисту дітей від незаконного переміщення або неповернення дітей з-за кордону, використовуючи укладання двосторонніх або багатосторонніх угод.	
Стаття 35 Держави на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях мають вживати всіх необхідних заходів із запобігання викраденню дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди з будь-якою метою і в будь-якій формі.	

Право на вираження поглядів (загальний принцип конвенції)

Стаття 12

Право кожної дитини, здатної сформулювати власні погляди, вільно висловлювати ці погляди на всі питання, що її торкаються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Стаття 23

Право активної участі в житті суспільства.

Стаття 3

Повна й ефективна участь є загальним принципом конвенції.

Стаття 7

Підтверджує право дітей з інвалідністю виражати свої погляди і врахувати їх згідно з віком і зрілістю дитини нарівні з іншими дітьми. Для цього треба надавати підтримку відповідно до віку і типу інвалідності дитини.

Свобода висловлювання думки та доступ до інформації

Стаття 13

Право вільно висловлювати свої думки, зокрема на свободу шукати, одержувати й передавати інформацію та ідеї різними способами.

Стаття 17

Право на доступ до інформації з різних національних і міжнародних джерел. Зобов'язання держави сприяти виданню і поширенню дитячої літератури. Засобам масової інформації приділяти особливу увагу мовленнєвим потребам дитини, яка належить до будь-якої групи меншин; сприяти розробці належних принципів захисту дитини від інформації та матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю.

Стаття 21

Підтверджує право на свободу думки і зобов'язує держави здійснити всі необхідні заходи, щоб особи з інвалідністю, зокрема діти, мали змогу реалізувати це право, забезпечуючи їх інформацією, доступною в різних форматах (наприклад, жестова мова, шрифт Брайля).

Стаття 42

Зобов'язання держави широко інформувати про принципи і положення конвенції як дорослих, так і дітей.

Релігійна, особиста і соціальна свобода

Стаття 14

Право на свободу думки, совісті та релігії.

Стаття 15

Право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів.

Стаття 29

Право осіб з інвалідністю брати участь у політичному і світському житті. Держави повинні забезпечувати можливості для осіб з інвалідністю, зокрема дітей, брати участь у роботі недержавних організацій, приєднуватись і створювати власні організації.

Право на приватне життя

Стаття 16

Право дитини на захист від незаконного втручання у здійснення її права на особисте й сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції, захист від незаконного посягання на її честь і гідність.

Стаття 22

Особи з інвалідністю, зокрема діти, мають право на приватне життя нарівні з іншими, що також передбачає повагу до дотримання конфіденційності інформації, що стосується особистого життя, стану здоров'я чи реабілітації.

Сімейна відповідальність і підтримка

Стаття 18

Визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання й розвиток дитини в найкращих інтересах дитини. Забезпечення державою підтримки та послуг, належної допомоги у виконанні батьками своїх обов'язків щодо виховання дітей і забезпечення розвитку мережі дитячих установ.

Стаття 23

Держави повинні забезпечити необхідну підтримку батькам з інвалідністю у питаннях догляду за своїми дітьми. Діти з інвалідністю повинні мати однакові права на сімейне життя нарівні з іншими. Для цього держави повинні забезпечити необхідну інформацію, послуги та підтримку дітей з інвалідністю та їхніх сімей, щоб не допустити приховування дітей, недбале ставлення та сегрегацію.

Захист від усіх форм насильства

Стаття 19

Право дитини на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образ чи зловживань, відсутності піклування чи недбалої і брутальної поведінки та експлуатації.

Стаття 16

Підтверджує право на захист від жорстокого поводження і зобов'язує держави забезпечити різні види підтримки осіб з інвалідністю, щоб допомогти їм уникнути жорстокого поводження й насильства, забезпечуючи при цьому доступність цієї підтримки для дітей з інвалідністю з урахуванням гендерного чинника. Усі види підтримки повинні бути чутливими щодо віку, статі і типів інвалідності. Держави зобов'язані забезпечити законодавство, що враховувало б питання виявлення та покарання випадків жорстокого поводження і насильства над дітьми з інвалідністю.

Альтернативна опіка

Стаття 20

Право дитини, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних найкращих інтересах не може залишатись у такому оточенні, на особливий захист і допомогу держави з урахуванням її етнічного походження, релігійної та культурної належності, рідної мови.

Стаття 23

Якщо сім'я не може забезпечити догляд за дитиною з інвалідністю, держави зобов'язані докласти зусилля для унеможливлення інституалізації (створення системи усиновлення тощо). Держави забезпечують, щоб в усіх випадках альтернативної опіки найкращі інтереси дитини враховувались першочергово.

Стаття 21

У випадку існування системи усиновлення, держави забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувались першочергово.

Діти-біженці

Стаття 22

Право дитини, яка бажає одержати статус біженця або вважається біженцем, на належний захист і допомогу для реалізації своїх прав.

Діти з інвалідністю

Стаття 23

Провідна стаття конвенції щодо захисту прав дітей з інвалідністю.

Право дитини з порушеннями розвитку на повноцінне й достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі та полегшують її активну участь у житті суспільства.

Для цього держави-учасниці визнають право дитини з порушеннями розвитку на особливе піклування, заохочують і забезпечують надання, за умови наявності ресурсів, дитині, яка має на це право, та відповідальним за турботу про неї допомогу, що має на меті забезпечення ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який веде до найбільш повного залучення дитини до соціального життя і досягнення розвитку її особистості, зокрема культурного і духовного розвитку дитини.

Конвенція про права інвалідів спирається на **статтю 23** Конвенції про права дітей, зазначаючи обов'язки держав щодо усунення бар'єрів, які перешкоджають соціальній інклюзії та незалежності осіб з інвалідністю, зокрема дітей.

Стаття 3

Визначає загальний принцип, що особи з інвалідністю, зокрема діти, мають право на повну й ефективну участь у житті суспільства.

Стаття 9

Зобов'язує держави забезпечувати доступні для осіб з інвалідністю фізичне середовище, транспорт, інформацію та спілкування.

Стаття 19

Право на життя у громаді й доступ до всіх ресурсів, що є у громаді.

Стаття 20

Зобов'язує держави забезпечити особисту мобільність осіб з інвалідністю.

Стаття 26

Зобов'язує держави якнайшвидше забезпечувати комплексну абілітацію та реабілітацію, що підтримують участь у всіх аспектах суспільного життя.

Здоров'я і запобігання інвалідності

Стаття 24

Право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я.

Зобов'язання держави щодо:

- зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності;
- забезпечення надання необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я всіх дітей;
- боротьби із хворобами та недоїданням;
- надання матерям належних послуг з охорони здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;
- забезпечення інформацією всіх верств суспільства, зокрема батьків і дітей, про здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини і запобігання нещасним випадкам, а також

Стаття 25

Держави мають забезпечувати доступність і якість оздоровчих послуг без дискримінації за ознакою інвалідності. Послуги з охорони здоров'я повинні передбачати доступ до репродуктивних оздоровчих програм, послуги повинні бути спрямовані на мінімізацію та попередження подальшої інвалідності. Послуги повинні надаватись якнайближче до місця проживання.

<p>доступу до освіти та підтримки у використанні цих знань;</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ розробки превентивних заходів з охорони здоров'я, керівництва для батьків, навчання і послуг з планування сім'ї. 	
Перегляд лікування	
<p>Стаття 25 Право дитини, яка віддана компетентними органами на піклування з метою догляду за нею, її захисту або фізичного чи психічного лікування, на періодичну оцінку лікування, наданого дитині, та всіх інших умов, пов'язаних з таким піклуванням про дитину.</p>	
Стандарти життя та соціального захисту	
<p>Стаття 26 Право на соціальний захист.</p> <p>Стаття 27 Право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального й соціального розвитку дитини.</p>	<p>Стаття 28 Право осіб з інвалідністю, зокрема дітей, на відповідні стандарти життя (їжу, одяг, житло та подальше покращення умов життя). Держави мають здійснити необхідні заходи для забезпечення цього права без дискримінації за ознакою інвалідності. Держави повинні визнати право осіб з інвалідністю на соціальний захист без дискримінації та здійснювати необхідні заходи, щоб забезпечити доступ до:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ чистої води нарівні з іншими; ☐ допомоги відповідно до тих чи інших видів інвалідності; ☐ соціального захисту і програм зниження бідності (особливо щодо жінок і дівчаток); ☐ доступність громадського житла.
Освіта	
<p>Стаття 28 Право дитини на освіту на основі рівних можливостей. Для цього держави зобов'язані:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ забезпечити обов'язковість і рівний доступ до початкової освіти; ☐ забезпечити можливість здобуття середньої освіти та її доступність для кожної дитини; ☐ забезпечити можливість здобуття вищої освіти на підставі здібностей кожного; ☐ забезпечити можливість здобуття професійної освіти та рівний доступ до неї; 	<p>Стаття 24 Підтверджує право осіб з інвалідністю на освіту на всіх рівнях без дискримінації нарівні з іншими. Держави зобов'язані забезпечити, щоб діти з інвалідністю:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ не були вилучені із системи загальної освіти і мали доступ до інклюзивної, якісної та безкоштовної початкової й середньої освіти нарівні з іншими у місцевих громадах, де вони проживають; ☐ були забезпечені розумним пристосуванням відповідно до їхніх потреб;

- ☐ уживати заходи для збільшення відвідуваності та зменшення випадків виключення зі школи.

Стаття 29

Освіта дитини повинна бути спрямована на розвиток особистості, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; виховання поваги до прав людини та дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок і дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також виховання поваги до навколишньої природи.

- ☐ отримували необхідну підтримку в системі загальної освіти;
- ☐ були забезпечені індивідуальною підтримкою, що забезпечує повну інклюзію.

Держави також повинні вжити заходів, щоб дати змогу людям з інвалідністю отримати освіту у місцевих громадах і надати для цього необхідну підтримку через альтернативні форми спілкування, що уможливають дітям з вадами зору й слуху навчання за допомогою найбільш відповідної мови спілкування. Система освіти повинна забезпечити можливість особам з інвалідністю повною мірою реалізувати свій потенціал, умови для максимального розвитку своїх талантів, творчості, розумових і фізичних здібностей, відчуття гідності, поваги до прав людини та ефективної участі в житті суспільства.

Повага до мови і культури

Стаття 30

Право дитини спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватись рідною мовою.

Стаття 30

Культурна та мовленнєва ідентичність осіб з інвалідністю повинна визнаватись нарівні з іншими. Для цього держава повинна надавати відповідну підтримку (наприклад, забезпечити визнання мови жестів).

Гра, відпочинок, культура і спорт

Стаття 31

Право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, вільно брати участь у культурному житті, займатися мистецтвом.

Стаття 30

Право осіб з інвалідністю, зокрема дітей, брати участь у культурному житті нарівні з іншими через забезпечення доступності місць проведення культурних заходів. Держави зобов'язані вжити необхідних заходів для розвитку культурного потенціалу людей з інвалідністю. Вони повинні забезпечити рівний доступ дітей з інвалідністю до гри, відпочинку, спортивних заходів, зокрема тих, що проводяться в системі освіти.

Захист від експлуатації та шкідливих речовин

Стаття 33

Право на захист від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами.

Стаття 34

Право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального розбещення.

<p>Стаття 36 Право на захист від усіх форм експлуатації, що завдають шкоду будь-якому аспекту добробуту дитини.</p>	
<p>Свобода від тортур</p>	
<p>Стаття 37 Держава повинна забезпечувати, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким видам поводження чи покарання; не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Право кожної позбавленої волі дитини на гуманне ставлення та повагу до гідності; право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги.</p>	<p>Стаття 15 Підтверджує право на свободу від катувань та інших жорстоких видів поводження, зокрема з дітьми з інвалідністю. Доповнює, що вони не можуть бути суб'єктом медичних чи наукових експериментів без їхньої згоди.</p> <p>Стаття 17 Особи з інвалідністю мають право на повагу до їхньої фізичної і психічної цілісності нарівні з іншими.</p>
	<p>Стаття 14 Держави повинні забезпечити, щоб особи з інвалідністю користувалися правом на свободу й особисту недоторканість нарівні з іншими та не позбавлялися свободи незаконно чи довільно і щоби будь-яке позбавлення свободи відбувалось відповідно до законодавства.</p>
<p>Ситуації ризику, конфлікту та гуманітарної небезпеки</p>	
<p>Стаття 38 Держави зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, і догляду за ними.</p>	<p>Стаття 11 Держави мають здійснити усі необхідні кроки, щоб забезпечити захист і безпеку осіб з інвалідністю, зокрема дітей, у ситуаціях збройного конфлікту, гуманітарних катастроф і стихійних лих.</p>
<p>Відновлення та соціальна інтеграція</p>	
<p>Стаття 39 Держави зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації, зловживань чи збройних конфліктів.</p>	<p>Стаття 16 Держави зобов'язані здійснити всі необхідні заходи для забезпечення фізичного, когнітивного і психологічного відновлення, реабілітації та соціальної реінтеграції осіб з інвалідністю, які стали жертвою будь-якої форми експлуатації, насильства, зокрема шляхом забезпечення послуг з надання захисту.</p>

Доступ до правосуддя

Стаття 40

Право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвитку в дитини почуття гідності та значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

Для цього держава забезпечує:

- презумпцію невинності, доки вина дитини не буде доведена згідно із законом;
- негайне та безпосереднє інформування дитини про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності через її батьків;
- свободу від примусу щодо наданих свідчень чи визнання вини;
- безплатну допомогу перекладача, якщо дитина не знає мови чи не розмовляє;
- повагу до її особистого життя на всіх стадіях розгляду.
- презумпцію невинності, доки вина дитини не буде доведена згідно із законом;

Стаття 13

Держави зобов'язані забезпечити особам з інвалідністю нарівні з іншими ефективний доступ до правосуддя. Дітям з інвалідністю повинна надаватись підтримка відповідно до віку й типу інвалідності.

Матеріал взято з посібника Права людини: знати, щоб захищати. Що треба знати про захист прав дітей з інвалідністю: методичний [посібник](#) / Під заг. ред. Софій Н. З.